

ЦРНОГОРСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЈЕТНОСТИ
ГЛАСНИК ОДЈЕЉЕЊА УМЈЕТНОСТИ, 25, 2007.

ЧЕРНОГОРСКАЯ АКАДЕМИЯ НАУК И ИСКУССТВ
ГЛАСНИК ОТДЕЛЕНИЯ ИСКУССТВ, 25, 2007.

THE MONTENEGRIN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
GLASNIK OF THE DEPARTMENT OF ARTS, 25, 2007.

UDK 821.163.4(497.16) Лалић М.

Лидија ТОМИЋ

КЊИЖЕВНИ СВИЈЕТ МИХАИЛА ЛАЛИЋА

Апстракт: Књижевни свијет једног писца је значењска категорија и синоним за књижевно – умјетнички модел, за структурну и стилску парадигму књижевног опуса. Стваралачка генеза Михаила Лалића подразумијева особеност приповиједака и романа са темом рата, историјске традиције и прошлости у хронотопу завичаја и Црне Горе. Лалићево одређење за епска времена и модерно доба деоба и сукоба показује поетски предан и свеобухватан третман догађаја и ликова у изазовима и метафизичкој хармонији зла и добра.

Кључне ријечи: Реализам, рат, револуција, идеологија, Црна Гора, традиција, прошлост, историја, вјечност, бескрај, симбол, мит, фантастика, деконструкција.

Књижевни опус Михаила Лалића симболизује разноврсност и јединство реалистичке и психолошки изнијансиране прозе. Еволуција књижевног дјела – пјесама, приповиједака и романа, критичке и дневничке прозе, темељи се на различитости књижевних облика, али и на поступном и уједначеном избору тема и мотива унутар књижевне цјелине.

Књижевни модел рата и историјске традиције у Црној Гори исказује поетски слојевиту прозу, укоријењену у визији људских деоба и сукоба. Митски контраст зла и добра улази у метафизичку обухватност страсти и порока, а стања патње и бола у Лалићеву мисао о снази јунака да превазиђу зло. Промјенљивост наративних структура и начина приповиједања у функцији је Лалићевог трагања за идеолошким и метафизичким токовима рата, револуције и злог времена. Из идеолошке слике рата развила се фантастична реалност

људског пораза и наде. Идеолошка искључивост замијењена је егзистенцијалним стањима јунака. Лалићева опредијељеност за ратне теме значила је темељно интересовање овог писца за статус човјека у немирним временима. Лалићев однос према ратној тематици, на почетку књижевног рада, имао је миметички однос према стварности, али се он трансформисао психолошки побуђеном сумњом у вриједности једне идеологије и смисао жртвовања. Иреалистички побуђен конфликт истине и привида сукобио је свијет врлине с искушењима душе, а књижевни документ ратне предметности с новинама психолошке и фантастичне прозе. Црнобијела техника зла и добра преображавала се у метафоричкој и симболичкој структури унутрашњих искушења и изазова. Епска одредивост ратне тематике замијењена је лирском и драмском вокацијом усамљених, заточених, издвојених, прогоњених гласова. Сваки од њих потискује епску поступност и ширину догађаја у удносу на поетску фасцинацију страдања, Тема рата је тако валоризовала и испољила тему трагичног искуства и немир угроженог човјека.

Лалић је тежио интегралној слици ликова, времена и простора. Трагајући за аутентичном експресијом и доживљајем рата, Михаило Лалић је радио на форми и цјеловитој слици ликова и догађаја. Чинио је то предано – враћао се својим текстовима, стварао нове, с многозначним и сложеним односом према приповједној грађи. Варирао је позиције свезнајућег приповједања, субјективност и поузданост првог лица, интермедијални статус персоналног медија. Из језгра ратне тематике настала је полиморфна структура проспективног и интроспективног приповиједања, реалистичка извјесност и психолошка отвореност збивања. Својства реалистичког, психолошког и романа тока свијести преплићу особине наративне и поетске прозе.

Тема рата, на почетку књижевног рада, третирана је у духу соцреалистичког нормативизма. Касније, књижевна визија ратне тематике преиспитује стања бића и колектива из перспективе ликова и унутрашњих деоба. Идеолошки аспект ратне предметности није нестао, али се он, из партијског оквира, пренио у етички комплекс једног времена и духовно – егзистенцијалну раван једне литературе.

Поетика Лалићевих приповиједака и романа сагласна је умјетничкој структури поетски изграђеног свијета. Идеја рата кореспондира с идејом зла, а историјска раван сукоба с визијом парадоксално уређеног свијета. Реализам и поетски реализам ратне предметности наставља се критичким реализмом мемоарске прозе, при чему се

антрополошки и психолошки слојеви рата преплићу с поетским и симболичким простором бића у семантици завичаја и Црне Горе.

Од књиге приповиједака **Извидница** (1948) до постхумно објављене збирке **Опраштања није било** (1994), свијет приповиједака слиједи свијет романа, било да је ријеч о заједничким темама или о типу и начину приповиједања у форми приповијетке и романа. Од **Свадбе** (1950), потом **Злог прољећа** (1953), **Лелејске горе** (1957, 1962) и **Хајке** (1962), романа **Раскид** (1955, 1969) и **Прамен таме** (1970), романа **Ратна срећа** (1973), **Заточници** (1976), **Докле гора зазелени** (1982), **Гледајући доље на друмове** (1983), романа **Тамара** (1990) и **Одлучан човјек** (1990), монументалност Лалићеве прозне грађевине садржи интертекстуални дијалог времена и ликова, зла и хуманистичке наде.

Књижевни свијет Михаила Лалића темељи се на полифоној структури херојске и антихеројске, етичке и антиетичке слике ликована. Контраст револуционарног идеализма и сумње у могућност испуњења прати идејни плурализам политичких увјерења и погледа на свијет. Припадност револуцији и антиреволуцији рефлектује динамичну структуру етичких тема у драми подијељеног бића и народа. Из њих израста тема егзистенције и трагикомични спој побједи и пораза. Мрачном агону порока супротстављен је егзистенцијални витализам и тема вјечности. Визија трагичних и, у злом времену рањивих бића, сагласна је метафоричној отворености људског страдања и издржљивости.

Полазећи од теоријског става Ролана Барта да је сваки књижевни текст „радикално симболичан”¹ и да у својој структури не посједује „ни затворености ни средишта”, Лалићеве романе посматрамо у односу на интенције и особине реалистичке, фантастичне и халуцинантне визије свијета и модусе епске, лирске и драмске природе текста. Комплементарност тема и начина приповиједања у Лалићевој прози остварили су семантички плурализам непосредне и универзалне предметности. Управо је у варијантности њених облика скривен одговор на питање о каквом је писцу ријеч – о *поета хистору* или аутору код којег је значење и смисао историје у функцији трагичног искуства егзистенције и једног специфичног хуманизма који и настаје из његовог најдубљег слоја.

¹ Ролан Барт, Од дјела до текста, у: Француска нова критика, стр. 183.

Михаило Лалић на чудесан начин спаја антагонистичку природу ликова с искуством ратних и револуционарних догађаја. Хумане и демонске особине бића у функцији су страсти и порока, егзистенцијалне коби, љубави и сна о срећи. Тема рата осветљава контраст врлине и људске слабости, а тема трагичних раскола митско зло у многоликости људског пораза. Деконструкција херојског идеала не уништава узвишени прототип хомо хероицуса, већ једнообразну слику сукоба. Лалићев наратор је посвећен искуству рата и робије, затвора и слободе, јер се у њему открива тајна људске угрожености, хаоса и људског метежа, насиља, немоћи, страха и смрти.

Симболизација рата и историјске прошлости не потискује тему дјетињства и младости, породице и патријархалне средине, завичаја и урбане средине. Поетизација колико стварних, толико и могућих догађаја, сегментује вишезначне токове имагинарно створеног свијета.

Реалистичка карактеризација мјеста радње у Лалићевој прози у функцији је објективне слике догађаја. Њој је компатибилна стварност сновиђења, сумњи и искушења. Спајајући их међусобно, Лалић је тежио свеобухватној слици човјека и свијета. Ширина и тоталност реалних топонима, од Колашина до Београда, Дубровника, Загреба... и, шире, Цариграда, Босфора, Солуна и других одређишта, не парцелизује, већ уједињује географски разуђен простор с имагинарном земљом среће и несреће, хајки и разура. Хронотоп времена, од *Злог прољећа*, гдје „не постоји сад и овдје, него само ток у вјечност... непролазан”² до романа **Тамара**, гдје вријеме има чудесну моћ да „...мијеси свјетове, бића и судбине, јер времена има и има преко бескраја, можда више но простора, материје и енергије у покрету”³, трансцендира ванвремену трајност живота и смрти, људских беспућа и изазова.

Реалистички аспект Лалићевих романа, и када је миметички одређен, и када није, остварује „прозирност друштвених односа”⁴, при чему се семантичко тежиште поетске структуре налази у умјетничком *симулакруму* књижевно изграђеног свијета. Он подразумемијева морфолошки систем текста и естетску функцију умјетничког израза.

Лалићева визија рата варира слику крваве свадбе, злог прољећа, лелејских кошмара, хајки, злочина. Етичко-психолошка равна рата сагласна је суровој и трагичној улози човјека у времену и историји.

² Михаило Лалић, *Зло прољеће*, Нолит, Београд, 1981, стр. 97.

³ Михаило Лалић, *Тамара*, СКЗ, Београд, 1992, стр. 157.

⁴ Ролан Барт, Наведени текст, стр. 186.

Рат је у Лалићевој прози семантички вишезначан, отворен у онтолошкој судбини бића и контрастима храбрости, кукавичлука, прегнућа, издаје, осјећаја празнине и ништавила. Мозаична структура драмски конфликтног свијета иде од партијске доследности, до побуне и критике једноумља и злочина.

Лалићев приповједач спаја сурово искуство рата и унутрашњу душевност прегнућа и егзистенцијалног страха. Поетска фасцинација рата носи спознају људских сукоба и свијест о паду. Писац Михаило Лалић искушава тему рата и из ње „знак неслоге у унутрашњој помрчини што се скраћено зове душа”⁵. У епској ширини слике свијета, оствареној нарацијом ликова у помјереним временима, аутор лирским средствима концентрише унутрашњи дијапазон „оружја и нејасних привиђења”. Реалност рата остварује се у лирској и емоционалној знаковности самоће и бола, изгубљености и лудила, али и идеје заједништва и личне снаге да се превазиђе зло. Апропријација драмске и лирске перспективе приповиједања симболички умножава слику партизана и четника, клубаша и праваша, поданика и издајника, „неурастеничног месијанства”⁶ и племенске традиције, мотиве слободе и заточништва у поетски детерминасаном судбини прогнаног бића. Догма се сударила с изазовима слободе, кривица с одговорношћу, љубав с злом беспућа и неизвјесности.

Стога, слику рата у Лалићевој прози варира значења „стихије”, „прождрљивости”, бруталне и мистериозне „глади” и мистичног „немања”. Особине страсти и порока градирају размјере злочина и жртвовања, али и хуманог испуњења. Судбине ликова остварују књижевно искуство злих времена и његошевску традицију отпора. Поетска конкретизација зла активира мистична својства „псоглавих” зала и Немани које „гоне” човјека да „подивља”. Егзистенцију јунака у симболичној Пустари „кривој гори, накриво насађеној”, „лијепој и проклетој, што је пуста и самотна, за змајеве и ђавола, а не за људе одређена”, надограђује демонска реалност издвојеног свијета, фантастично реалног и поетски симболичног у визији „црног” ђавола – алтер ега негативне слободе. Лалићев ђаво има значење „невоље” („рећи ћу им да ме невоља, јер она је у ствари тај ђаво, научила да се снађем”, стр. 283.) и навика „сељачко – чобанско – лоповских обичаја”. Демон сумње оспољава агон побуне, а искушења сукоба ег-

⁵ Михаило Лалић, Лелејска гора, Нолит, Београд, 1981, стр. 41.

⁶ Михаило Лалић, Ратна срећа, Нолит, Београд, 1981, стр. 110.

зистенцијални страх од непознатог. Стања самоће у Лалићевој прози продубљују егзистенцијални кошмар, а говор јунака полифоновост емоционалне, рефлексивне и контемплативне равни приповиједања.

Мотиви зла у Лалићевој прози улазе у прототекст предања и легенди, а дух нечастиве силе у стања „хајке и лелека”. Немир ликова происходи из трансцедентне енергије митских знамења. Значење чудесног Тијамата и Лелејске горе искушава моралну чистоту бића, а пад из вишег у нижи свијет, смисао одбране од искушења. На питање: „Шта је живот и шта човјек”, одговор је експлицитан – „Једно ништа између два сна”. У изразитости одричне констатације – „ништа на свијету” – крије се Лалићев нихилизам, али се он, у читавом књижевном опусу, не тиче оспоравања егзистенције, већ трајности зла.

У песимистичком погледу на свијет не налази се идеја безизлаза, већ супротстављања и отпора. Лалићев однос према свијету озарен је агоним непристајања и немирења са злом. Лалић проналази излаз из таме и изазова, иако је лична и колективна судбина јунака дата из перспективе проклетства и немира („Ово је народ самовољан и непослушан, без сабље и конопа не може се нагнати на добар пут”, стр. 113.). Мноштеност зла сагласна је изазовима бешчашћа, хајдучије и насиља, похара и злочина, идеологија, власти и живота – машине који „пржи и уништава своје поданике”. Слика ликова и Црне Горе показује природу зла и добра у митској и метафизичкој инвокацији приказаног свијета.

Избор тема пружа особине различитих култура и традиција. Оне зависе од реалистичке перцепције ликова и догађаја, али и од ауторове слободе да невидљиво и чудно открије и обједини „пировањем ирационалних снага”⁷. Рационална раван ратних сукоба мање је функционална и интересантна од фантастичних и делиричних стања јунака, чији је живот, говорио је Лалић, баш захваљујући њима, „ближе стварности и истини”. Ауторов продор у неизрециво и сновидовно показује непосредован ток мисли и из њих, само језиком и у језику, остварен немир разбијене егзистенције. Лалићева интроспекција рата и егзистенцијалне помјерености тиче се, дакле, књижевног поступка којим аутор и универзализује свијет приче.

Док су се у теми рата тражиле „класне тенденције” и „бескласне поруке”, заборављало се да је Лалић, радом на форми, тежио

⁷ Михаило Лалић, Пипави посао списатеља, Културно-просвјетна заједница, Подгорица, 1997, стр. 78.

поетској симболизацији рата, времена и полимског простора. Реалистичке ситуације и стања јунака одуховљавао је субјективном перспективом приповиједања, ретроспективном сликом догађаја и динамичним смјењивањем приповједачког и доживљајног Ја у „неразлучној мешавини објективног, предметног спољашњег света и субјективног, унутрашњег света идеја”⁸. Исприповиједани догађаји варирају реалистичку, психолошку и умјетничку мотивацију догађаја, спектралност визуелних, аудитивних и сензитивних мотива и статус приповједача – свједока, учесника и медијума приказаног свијета, због чега се, од мјеста до мјеста, нарација трансформише у лирски доживљај, а прича у драму угрожене егзистенције.

Поетска симболизација живота, страдања и смрти слиједи подијељени интегритет јунака, а поетска стварност деоба и сукоба метафоричку отвореност и знаковност трагичног пира. Интроспекција рата улази у митски прототекст сукоба („А ја да се вратим спомињању, да вадим, оно што је прошло, из дубина”⁹), у синхронију „оног што је било давно” и оног што траје, у фантастичну реалност будућег и, једном ријечју, поетски универзалног простора. Рат и историја онеобичавају стварност догађаја и ликова, а систем опажања и доживљаја, мозаичну структуру сна и јаве, стварности и привида, привиђења и истине. Наративна збиља не парцелизује стања свијести и подсвијести, већ их поетски везује у агоналној и хуманој, демонској и људској судбини бића. Истовременост мрачне и свијетле, манихејске и орфејске природе бића омогућава поетску документарност патријархалних и ратничких времена. Лирску трилогију о рату смјењује форма историјске хронике – мемоара, записа и дневника, а тему рата историјска прошлост Црне Горе. Ипак, у поетској визији балканских ратова не слиједимо историју и политику, већ, много више, знаковност патријархалних времена и људских судбина. Њима припада тема власти, династичких сукоба, страдања и жртвовања, највише, етике бића и небића у историјским и онтолошким оквирима егзистенције. Мемоарима и дневничком прозом Пеја Грујовића, оснивача и организатора црногорске универзитетске омладине у Београду, отвара се дух племенске традиције у Црној Гори. Аутор иде и даље, на почетак и митску слику Илира, Келта, Римљана, Авара и Словена на простору Брзака и Васојевића.

⁸ Франц Штанцл, Типичне форме романа, Нови Сад, стр. 57.

⁹ Михаило Лалић, Зло пролеће, Нолит, Београд, 1981, стр. 36.

Мисао Михаила Лалића да је „све ... на земљи за муку створено”¹⁰ утемељена је у егзистенцији пораза. Приповиједање људских слабости открива све видове егзистенцијалног пада. Лалић жели да уђе у епску традицију и да је превреднује у односу на људско зло и разлоге трагичних раскола. Демитологизацију „борбеног темперамента” Црногораца аутор реализује из трагичног искуства *разура и свађа, бусија и убистава, клетви и истрага*. Етичке вриједности патријархалног наслеђа декомпонује „дубља свијест” наратора или „мудри дух” романескног свијета који у менталитету Црногораца, животу двора и владавини краља Николе и његових синова, посматра феномене властољубиве и поданичке свијести.

Нараторов поглед према колективу управљен је према особинама и наравима Црногораца. Негативна слика јунака тиче се неспремности и неприпремљености тренутка када „племенски човјек губи ослонац и постаје туђин свуда гдје се нађе, чак и у свом завичају који је до јуче био племенски”¹¹. Тема слоге и неслоге, из првог круга романа, добија нови облик у теми разједињења и „разбратствљења”. Критички реализам се остварио у карневализацији зла и метафори „празника”, посвећеног „пропадању људи и ствари у празнину”¹².

Политичке и историјске прилике мемоарске прозе казују да вријеме увијек „оштри и тражи камен о камен, а човјека о човјека”. Лалић иде за тим ударима, за особинама људских слабости и валоризацијом „свадљиве прошлости”¹³, „лењиваца и хвалција” у гротескном поретку „земље Дембелије” и мегаломанског духа на малом и немирном простору Балкана.

Лалићев приповједач није позициониран ни у простору ега, ни супер ега, него у „свијести врсте” која открива „душу” порока и продубљује ауторов критички однос према традицији. Интересовање за људско – од античке, словенске и хришћанске историје до историје Лелеча, народа Лелега и брзачке садашњости, поткрепљује и снажи симболика и значење топонима у трагичној пропадљивости свијета.

Зло у Лалићевој прози има значење балканске, илирске, јужнословенске патње. Архетип различитих култура садржи тему несреће у вјековној борби са злом. Међутим, тема зла, и експлицитно, садржи клицу добра. Приповједач је назива ратном срећом, говорећи

¹⁰ Михаило Лалић, *Ратна срећа*, Нолит, Београд, 1981, стр. 30.

¹¹ Ибид, стр. 90.

¹² Ибид, стр. 217.

¹³ Ибид, стр. 116.

да се она „не броји и бројевима не казује, јер је једно, а јаче од сваког мноштва, јер искрсне изненада и заокрене у супротну страну”¹⁴. Негативно искуство политичких прилика у вријеме краља Николе и после њега, остварује литерарну перспективу „црногорске комедије”. Њу Лалић не издваја из „људске комедије”, само што је она „временски и просторно збијенија, по средствима и варијантама сиромашнија и с мање раскошним резултатима”¹⁵.

Мемоарско свједочење једног доба обједињава теме братства и племена, обичаја и међуљудских односа унутар патријархалне средине. Тамо гдје Лалић снажи документарни начин приповиједања акцентује се „несрећни рат изнутра”, а тамо гдје се наглашава трагични статус јунака („нико срећан ни спокојан”), испољава се људска слабост и пролазност. Утопију бољег свијета модернистички дестабилизује ништавило побједи и поразе у коначном исходу (не) постојања. Смисао егзистенције Лалић види у постојаности душе, сјећања, успомена и, ништа мање, књижевног стварања које концентрише непролазност свијета.

У романескној причи о црногорској прошлости не губи се жанровска одредница романа лика. Пејо Грујовић, говорећи о другом, говори о себи. Политичке теме преплићу тему љубави, а угрожена слобода тему изгнанства и насиља. Имагинација страдања успоставља полифону структуру моралних вриједности.

Оптика душе добија поетичко одредиште тајновите мелодије из које се извија „историјска туга” хомо херојца који „не умије да се прилагоди нити пристаје да се одрече постојања”¹⁶. Нееволутивност херојског идеала ствара негативну пројекцију „цара јунака” и подијеленог народа – *горњака* и *ђугумаша*, *сељака* и *варошана*, *бјелаша* и *зеленаша*, *кућевића* и *вагановића*, *празнине* и *господе*, *опозиције* и *режима*. Гротескна парцелација трагичног искуства не еволуира, већ се понавља.

Успомене и сјећања Пеја Грујовића третирају теме ратовања, прогона, погибија и жртвавања, иселјења и немаштина, издаја и убистава... Приповједач коментарише двојност и равнотежу зла и добра у људском искуству. Виолентност и плаховитост патријархалног менталитета садржи „празничну” енергију пропадања, али и визију прогреса. Она отвара перспективу будућности и експлицитно

¹⁴ Ибид, стр. 190.

¹⁵ Ибид, стр. 368.

¹⁶ Ибид, стр. 356.

је наглашава („Вјерујем и сад: није ратна срећа у нас исцрпила све могућности, негдје није ни почела...¹⁷).

Из тема ратовања и борења происходи Лалићева визија *заточника*, неимара правде, слободе, храбрости, али и негативних принципа „војевања и ослобађања”. Грујевићева конкретизација балканских ратова и српско – црногорских односа потврђује ауторову намјеру да хармонизује времена и догађаје, правду и поетску реалност историјских прилика. Каталог Лалићевих поетичких идеја о страдању на Балкану у вези је с умјетничком сликом догађаја у којима аутор спаја мотиве „оплемењене материје и у материји ухваћене душе”¹⁸. Тај семантички и структурни удар покреће драму ликова и лирски интензиван ток трагичних прилика на „космичкој позорници” Црне Горе.

Магија приче происходи из поетске рекапитулације историјских збивања, али и намјере аутора да „сачува од заборава људе, призоре, разговоре”¹⁹. Цјеловитост страдања потврђује се поновљивошћу историје (Скадар, Брегалница, Пљевља) и (не)етичношћу људских поступака. Лалићев приповједач вјерује да је „загрижени заточник правде ... који се не може уздржати од чепркања за ајтар истине”²⁰ и „ајтар” поетске визуализације свијета коју, у семантичкој и синтаксичкој иконичности људских судбина, не садржи историја.

Обједињеност мемоарске и дневничке прозе онеобичава смисао прошлости и њену улогу у формирању књижевног свијета: „Ово што често призивам прошлост није што уживам да је причам, но ја без ње, чини ми се, не умијем ни да мислим и немам чиме да освијетлим замршен путељак испред себе до фењером из тих дана”²¹. Искуство егзистенције показује да су „срећни и спокојни, заштићени од понижења, само они нерођени”²² и да дух немирних времена одређује искуство патње. Приповједачева ретроспекција прошлости у функцији је будућих збивања („Сјећајући се ... хтио бих некако да предухитрим, или барем да се припремим за ово што долази”), што значи да књижевна антиципација догађаја ослобођа књижевни текст од фактографије. У документарној прози Михаила Лалића не чита се историја, већ поетска егзистенција трагичних бића. Семан-

¹⁷ Ибид, стр. 401.

¹⁸ Михаило Лалић, *Заточници*, Нолит, Београд, 1981, стр. 104.

¹⁹ Ибид, стр. 342.

²⁰ Ибид, стр. 355.

²¹ Михаило Лалић, *Докле гора зазелени*, Нолит, Београд, 1981, стр. 12.

²² Ибид, стр. 74.

тички контекст зла, хајки и прогона и овдје ствара „живу и непоновљиву синфонију” људских судбина.

Лалићево интересовање за прошлост условило је повратак ратној тематици. Романи **Одлучан човјек** и **Тамара** враћају ратну стварност у савремени тренутак социјалистичког друштва. Одлучан човјек персонификује негативне особине револуционара и комунисте (није патио „од саосјећања, попуштања, умјерености или праштања”²³), а злочин и убиство Тамаре, у истоименом роману, лажни морал партизанске групе.

Утопија братства и комунистичке равноправности и благостања руши се пред сазнањем да је „људски фактор” разлог историјских промашаја. Круг ратних тема се затворио поништавањем идеје идеалног друштва и култа побједе. Лалић се, на крају књижевног рада, суочио с падом морала и људскости, с изневјереним идеалима једног времена, с истином да је зло својствено историји која је људима додијелила улоге крвника и жртве. Митске и архетипске категорије бића су доминантно обиљежиле коначну визију свијета у прози овог писца.

Рецимо, на крају, да књижевни свијет Михаила Лалића инспирише поетском визијом рата, историјске прошлости и наших нарави, а да дубина и љепота трагичних раскола казује колико је Лалићев човјек израз зла и добра, али и вишег смисла егзистенције у хронотопу Црне Горе и њене судбине.

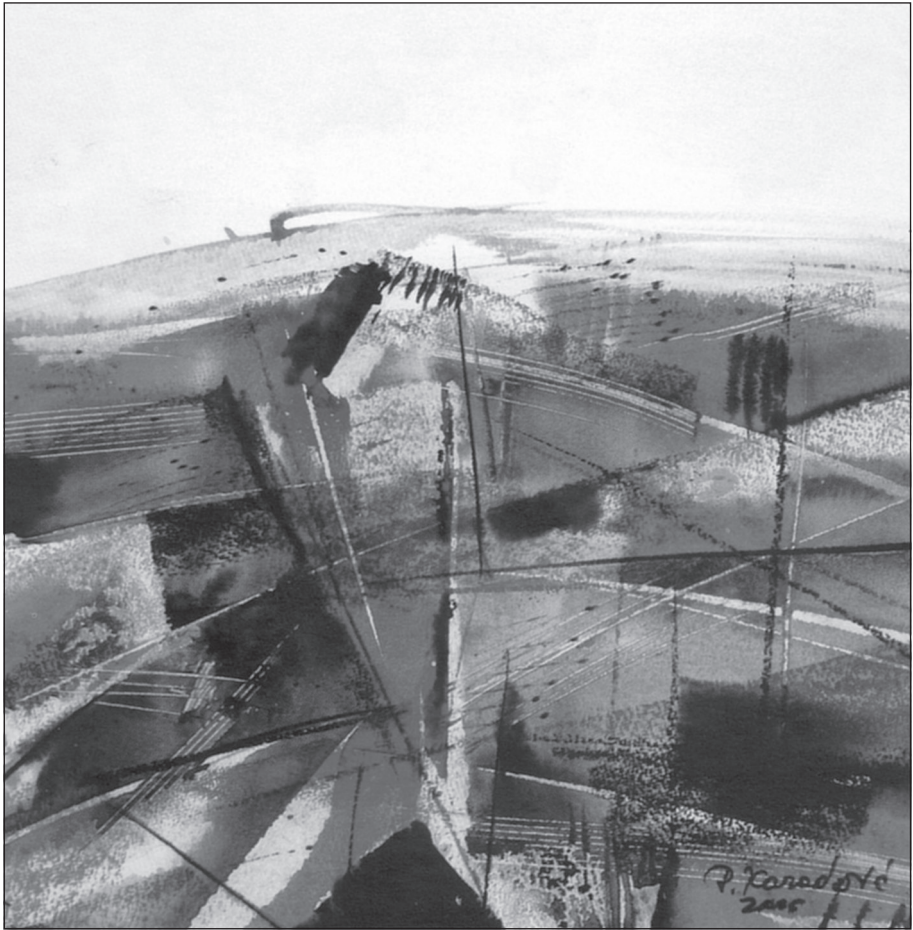
Lidija TOMIĆ

MIHAILO LALIC'S LITERARY WORK

Summary

Mihailo Lalic's literary work illustrates the characteristics of realistic, psychological and fantastic prose. It is being established in themes of human divisions and discontent, in conflicts of ideologies and powers of a man to face his own identity and the world within heroic and anti-mythical portray of the protagonists; in themes of war and authority, freedom and confinement. Imposing quality of Lalic's literary opus is not confirmed only by a large choice of short stories and novels, but by an existential picture of his protagonists and a poetic symbolisation of good and evil.

²³ Михаило Лалић, *Одлучан човјек*, Рад, Београд, 1990, стр. 34.

Драган Карацић, *У себи*, 30 x 30, комб. техника, 2006.